Journal of Language Research
Online ISSN: 2676-3362
https://jolr.ut.ac.ir

The Study of Persian Effect on Azerbaijani Relative Clause Structure

Abdolhossein Heydari ✉2

1. Corresponding Author, Assistant Professor of Department of English Language Teaching, Farhangian University, Tehran, Iran. Email: a.heidari@cfu.ac.ir

Article Info

Article Type:
Research Article

Article History:

Received:
28, April, 2023

In Revised Form:
2, July, 2024

Accepted:
3, July, 2024

Published Online:
20, August, 2024

Keywords:

Persian, Azerbaijani, language contact, head initial relative clause, heah final relative clause.

Abstract

The aim of this paper is to study Persian effect on the relative clause construction of Azerbaijani. The data have been collected from the different contexts of Azerbaijani speakers' speech in Ardabil province. At first the data were classified in two groups: head final relative clauses and head initial relative clauses. Then they were analyzed according to views common in language contact phenomenon including Heine (2006). So this research is descriptive-analytic. Azerbaijani allows the nouns with different grammatical functions (subject, direct object, indirect object, object of postposition, genitive, object of comparison) to be relativized like other languages in the world. In addition to head final relative clauses (common in Turkish languages), most of the data have been produced according to Persian relative clause structure (head initial pattern) by borrowing Persian "Ke" morpheme. Previous Azerbaijani language researchers have considered head initial relative clause as a borrowed structure from Persian to Azerbaijani. But the findings of this research show that head initial relative clause structure is an Azerbaijani native structure used in the special context limitedly without the appearance of Persian "Ke" morpheme. Persian and Azerbaijani can be considered as model and replica languages respectively in the language contact situation. Azerbaijani speakers use a strategy such as the extending strategy to increase the frequency of head initial relative clause structure matching that of Persian by borrowing Persian "Ke" morpheme, as Heine (2006) has showed the use of this strategy in the contact situation of some languages. Azerbaijani speakers choose among two alternative structures (head final and head initial relative clause structures), the one corresponding to Persian relative clause structure. Azerbaijani speakers' extended use of head initial relative clauses is as a result of Azerbaijani convergence with Persian that is a common phenomenon due to the language contact occurring in multilingual societies.

Cite this The Author(s): Heydari, A.,(2024): The Study of Persian Effect on Azerbaijani Relative Clause Structure; Journal of Language Researches, No. 1, Vol.15 , Serial No. 28, Spring & Summer- (29-45)- DOI:10.22059/jolr.2024.367930.666867.

CC BY

Publisher: University of Tehran Press.

1. Introduction

Borrowing is considered an important phenomenon in historical linguistics because it causes significant changes in the languages contacting with each other. A lot of Persian language features are transtered to other languages and dialects in Iran. This process leads to the convergence of these languages with Persian that is the dominant language. The aim of this paper is to study Persian effect on the relative clause construction of Azerbaijani. Relatives clause is a subordinate construction that modifies a noun phrase in the main clause. It is embedded in the main clause or joined to it. The relative clauses is different in Persian and Azarbaijani. It is head initial in Persian but head final in Azarbaijani. Language contact has caused Azarbaijani speakers to use a lot of head initial relative clauses in their speech by borrowing Persian "Ke" morpheme which is the obligatory constituent in Persian relative construction. Many Azarbaijani researchers have pointed the borrowing of the head initial relative structure from Persian by Azarbaijani native speakers. The present research devotes to study this borrowed pattern by answering the following questions: how has the head initial relative construction extended in the speech and language of Azarbaijani people? Can the head initial relative construction be considered as a borrowed pattern in Azarbaijani?

2. Literature Review

Linguists such as keenan and Comrie (1977), Keenan (1985), Comrie (1989), Kutewa (2005) and … have studied syntactic structure of relative clauses in different languages. Part of their studies includes the following universal parameters: the relative clause is headed or headless, the position of the modifying clause (whether joined or embedded), the place of the head in headed relative clause (initial or final). So relative construction plays an important role in typological studies of word order. keenan and Comre (1977) paid attention to noun phrase relativized hierarcy and the role of relative clause in studying the phrases in generative grammar. They introduced their hierarcy by studying the behaviour of relative clauses in 30 languages. According to their findings there are tendencies in these languages for relativization of nouns by the following grammatical functions: subject> direct object> indirect object> object of pre- or postposition> genetive> object of comparison. A direct object relativization in a language means that a subject is also relativized in that language.

Several Iranian researchers like Aghaei (2006), Taghvaipour (2014), Haghbin and Asadi (2015), Bahrami (2017) and Mowlaei Kuhbanani et al (2018) have studied Persian relative clause structure based on mentioned universal studies. Findings of their studies can be summmarized as: there are both headed and headless relative clauses in Persian, although – as most other languages- headed relative clauses are more frequent in Persian. The head in Persian is always out of modifying clause. Persian modifying clauses are embedded within main clause. So Persian has a post nominal relative clause (head initial). Persian uses the first and the second method of relativization among the four universal methods including gap, resumptive pronoun, pronoun retention and full noun phrase.

Some reshearchers such as Slobin (1986), Erfani (2012) and Bazian et al (2023) have examined the relative construction of Azarbaijani. According to the findings of these researches Azarbaijani relative clauses precede the head (head final). These structures also benefit from gap strategy and this language lacks a relativizer like "Ke" in Persian. All these researchers have concluded that Azarbaijani speakers have borrowed head initial relative clause structure from Persian.

3. Methods

This research is corpus-based and the data have been collected from the different contexts (formal and informal) of Azerbaijani speakers' speech in Ardabil province. 550 relative clauses were extracted from collected data. At first the data were classified in two groups: head final relative clauses and head initial relative clauses. Then they were analyzed according to views common in language contact phenomenon including Heine (2006). So this research is descriptive-analytic.

4. Discussions and conclusions

The investigation of the data shows that Azerbaijani allows the nouns with different grammatical functions (subject, direct object, indirect object, object of postposition, genitive, object of comparison) to be relativized almost like other languages in the world. The head of the relative clause in Azerbaijani is always out of modifying clauses and it usually follows them. In addition to head final relative clauses (common in Turkish languages), most of the data have been produced according to Persian relative clause structure (head initial pattern) by borrowing Persian "Ke" morpheme. Previous studies on Azerbaijani such as Slobin (1986), Erfani (2012) and Bazian et al (2023) have confirmed that the head initial relative clause has been borrowed from Persian by Azerbaijani speakers. But the findings of this research show that head initial relative clause structure is an Azerbaijani native structure. It is used in the special context limitedly without the appearance of Persian "Ke" morpheme. Persian and Azerbaijani can be considered as model and replica languages respectively in the language contact situation. Azerbaijani speakers use a strategy such as the extending strategy to increase the frequency of head initial relative clause structure matching that of Persian by borrowing Persian "Ke" morpheme, as Heine (2006) has showed the use of this strategy in the contact situation of some languages. Azerbaijani speakers choose among two alternative structures (head final and head initial relative clause structures), the one corresponding to Persian relative clause structure. Azerbaijani speakers' extended use of head initial relative clauses is as a result of Azerbaijani convergence with Persian that is a common phenomenon due to the language contact occurring in multilingual societies.

پژوهش‌های زبانی
شاپای الکترونیکی: ۲۶۷۶-۳۳۶۲
https://jolr.ut.ac.ir/
دانشگاه تهران

بررسی تأثیرپذیری ساخت بند موصولی ترکی آذربایجانی از زبان فارسی

عبدالحسین حیدری[1]✉

۱. نویسندهٔ مسئول، استادیار گروه آموزش زبان انگلیسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. رایانامه: a.heidari@cfu.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
علمی – پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۲/۰۸/۱۹

تاریخ بازنگری:
۱۴۰۳/۰۴/۱۲

تاریخ پذیرش:
۱۴۰۳/۰۴/۱۳

تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۰۵/۳۰

چکیده

هدف پژوهش حاضر، مطالعهٔ تأثیر زبان فارسی بر ساخت بند موصولی زبان ترکی آذربایجانی است. داده‌های این پژوهش از تعاملات زبانی گویشوران ترکی آذربایجانی استان اردبیل در بافت‌های مختلف محاوره‌ای گردآوری شده است. ابتدا داده‌ها در دو گروه بندهای موصولی پیش اسمی و پس اسمی دسته‌بندی شد؛ سپس بر مبنای مطالعات انجام یافته در حوزهٔ تماس زبان‌ها، ازجمله مطالعهٔ هاینه (۲۰۰۶) مورد تحقیق و تفحص قرار گرفت. بررسی داده‌ها نشان داد که زبان ترکی آذربایجانی مانند بسیاری از زبان‌ها، به اسم با نقش‌های مختلف دستوری (فاعلی، مفعولی، اضافی و ...) اجازهٔ موصول سازی می‌دهد. افزون بر ساخت بند موصولی پیش اسمی (الگوی زبان‌های ترکی)، بخش عمده‌ای از داده‌ها در انطباق با ساخت بند موصولی زبان فارسی (الگوی پس اسمی) تولید شده بود که تقریباً در همهٔ آنها، تکواژ موصول ساز «که» فارسی نمود آوایی داشت. علیرغم مطالعات پیشین که از ساخت بند موصولی پس اسمی به‌عنوان یک ساخت قرضی از زبان فارسی نام برده‌اند، یافته‌های مطالعهٔ حاضر نشان داد که ساخت بند موصولی پس اسمی، یک الگوی بومی در زبان ترکی آذربایجانی است که به‌صورت محدود و در بافت‌های خاص، بدون تظاهر آوایی تکواژ موصول ساز «که» فارسی، به‌کار برده می‌شود. زبان‌های فارسی و ترکی آذربایجانی در پدیدهٔ برخورد زبان‌ها، به ترتیب به‌عنوان زبان‌های مدل و بازآرا عمل می‌کنند. همان‌طوری که گویشوران زبان بازآرا در مطالعهٔ هاینه (۲۰۰۶)، الگوهای نحوی زبان خود را با الگوهای نحوی متناظر در زبان مدل مطابقت می‌دهند و کاربرد آن الگوها را در زبان خود افزایش می‌دهند؛ سخنگویان ترکی آذربایجانی نیز از بین دو ساخت بند موصولی زبان خود (پیش اسمی و پس اسمی)، کاربرد ساخت منطبق با ساخت مشابه و متناظر در زبان فارسی (بند موصولی پس اسمی) را با قرض‌گیری تکواژ موصول ساز «که» فارسی، بسط و گسترش داده‌اند. تأثیرپذیری زبان ترکی آذربایجانی از زبان فارسی در گسترش کاربرد الگوهای پس اسمی، ماحصل همگرایی زبان ترکی آذربایجانی با زبان فارسی است که یکی از پیامدهای مهم پدیدهٔ برخورد زبان‌ها در یک جامعهٔ دو یا چندزبانه است.

واژه‌های کلیدی: فارسی، ترکی آذربایجانی، برخورد زبانی، بند موصولی پس اسمی، بند موصولی پیش اسمی

استناد: حیدری، عبدالحسین؛ (۱۴۰۳): بررسی تأثیرپذیری ساخت بند موصولی ترکی آذربایجانی از زبان فارسی: پژوهش‌های زبانی، سال ۱۵، شمارهٔ ۱، بهار و تابستان، پیاپی ۲۸، (۴۵-۲۹).
DOI: 10.22059/JOLR.202306.666846.

CC BY

ناشر: مؤسسهٔ انتشارات دانشگاه تهران

۱. مقدمه

وام‌گیری یا قرض‌گیری زبانی که از آن به‌عنوان انضمام عناصر یا ویژگی‌های یک زبان در زبان دیگر یاد می‌شود، از منظر هر دو حوزهٔ زبان‌شناسی درزمانی (تاریخی) و هم‌زمانی مورد تحقیق و تفحص قرار گرفته است. قرض‌گیری از جایگاه ویژه‌ای در زبان‌شناسی تاریخی برخوردار است؛ زیرا این پدیدهٔ زبانی، یکی از عوامل اصلی پیدایش تغییرات زبانی است. تمرکز پژوهش‌گران در مطالعات هم‌زمانی، روی توصیف تلفیق واجی، ساخت‌واژی و نحوی واژه‌های قرضی در زبان پذیرا بوده است تا محدودیت‌های دستوری در قرض‌گیری زبانی را مشخص نمایند. از آنجایی که قرض‌گیری واژگانی در بین همهٔ زبان‌های دنیا متداول است، پژوهش‌های اولیه نظیر مطالعات هاگن[1] (۱۹۵۰) و واین‌رایش[2] (۱۹۵۳) بیشتر روی همین نوع قرض‌گیری انجام یافته است. هرچند اکنون پژوهش‌گران به فهرست بندی واژه‌های قرضی نمی‌پردازند، اما بزرگ‌ترین پایگاه داده‌های قرضی به هسپلمث و تادمور[3] (۲۰۰۹) تعلق دارد که با تحقیق و تفحص در ۴۱ زبان دنیا گردآوری شده است. توماسون و کافمن[4] (۱۹۸۸) بر این باورند که اگر تماس بین زبان‌ها، طولانی مدت و شدید باشد فشار فرهنگی و اجتماعی از سوی زبان مبدأ موجب می‌شود که قرض‌گیری دستوری و واجی نیز، به دنبال قرض‌گیری واژگانی در زبان پذیرا رخ دهد. زبان فارسی در کشور ما به دلیل جایگاه رسمی، فرهنگی و ادبی، به‌عنوان زبان غالب یا زبرین عمل می‌کند و چنانچه دبیرمقدم (۱۳۹۲) پیش‌بینی کرده است؛ زبان فارسی ویژگی‌های خود را به زبان‌های دیگر ایران منتقل می‌کند و قرض‌گیری به همگرایی ساختاری بیشتر این زبان‌ها با زبان فارسی منجر خواهد شد. گسترش کاربرد الگوی بند موصولی زبان فارسی در گفتار و زبان گویشوران ترکی آذربایجانی، یکی از نمونه‌های بارز تأثیر زبان فارسی بر ساخت زبان ترکی آذربایجانی است که با قرض‌گیری تکواژ «که» موصول ساز فارسی اتفاق افتاده است. تکواژ «که» یکی از ارکان اصلی موصول سازی در زبان فارسی است و درونه‌سازی[5] بند موصولی در گروه اسمی را ممکن می‌سازد. برای مثال در جملهٔ «دانشجویی که پژوهش هم می‌کند، موفق خواهد شد.» بند موصولی «که پژوهش هم می‌کند» به دنبال اسم «دانشجو» قرار گرفته است تا آن را توصیف نماید. به همین دلیل، بند موصولی در زبان فارسی از نوع پس اسمی است؛ در صورتی که بند موصولی پیش اسمی از ویژگی‌های زبان‌های ترکی، ازجمله زبان ترکی آذربایجانی است؛ بنابراین دو زبان مذکور در ساخت بند موصولی به‌طور متفاوت عمل می‌کنند. کامری[6] (۱۹۸۹)، انواع مختلفی از

1. Haugen
2. Weinreich
3. Haspelmath & Tadmor
4. Thomason & Kaufman
5. embedding
6. Comrie

پیونددهنده‌های فارسی (مانند اما اگر ولی و ...)، به‌ویژه تکواژ «که» را نام می‌برد که از آغاز قرن سیزدهم میلادی به زبان‌های ترکی راه پیدا کرده‌اند و موجب بروز تغییراتی در ساخت جملات مرکب این زبان‌ها شده‌اند. همچنین دستورنویسان و پژوهش‌گران متعددی مانند آندرهیل[1] (۱۹۷۹)، لی[2] (۱۹۹۶)، فرزانه (۱۳۵۷)، عرفانی (۲۰۱۲) و بازیان و همکاران (۱۴۰۲) بر راه‌یابی تکواژ «که» موصول ساز فارسی به زبان ترکی آذربایجانی تأکید دارند که به قرض‌گیری بند موصولی پس اسمی در این زبان منجر شده است، برای مثال:

1- ādām kï dünan ɟor-dim čox ārām-dï.

است–آرام خیلی دیدم دیروز که فردی

۱– فردی که دیروز دیدم خیلی آرام است.

بند موصولی kï dünan ɟor-dim (که دیروز دیدم) در جملهٔ ۱، پس از اسم ādām (فرد) تجلی آوایی پیدا کرده است؛ در حالی که همین بند، طبق ویژگی‌های زبان‌های ترکی باید پیش از اسم قرار می‌گرفت. در راستای مطالعات انجام‌یافته در حوزهٔ بند موصولی زبان ترکی آذربایجانی (که یافته‌ها و نتایج آنها در بخش پیشینه تشریح خواهد شد)، در پژوهش حاضر نیز تلاش خواهد شد تا تأثیرپذیری ساخت بند موصولی ترکی آذربایجانی از زبان فارسی با پاسخ به پرسش‌های زیر، بررسی و تحلیل گردد: الف– چگونه کاربرد ساخت بند موصولی پس اسمی (مطابق با ساخت بند موصولی زبان فارسی) در زبان و گفتار گویشوران ترکی آذربایجانی بسط و گسترش یافته است؟ ب– آیا ساخت بند موصولی پس اسمی در ترکی آذربایجانی در اثر تماس با زبان فارسی و طی فرایند قرض‌گیری رخ داده است؟ این پژوهش در تحلیل داده‌های گردآوری شده، بیشتر از دیدگاه هاینه[3] (۲۰۰۶) بهره خواهد برد که یکی از دیدگاه‌های مهم و مطرح در حوزهٔ برخورد زبان‌هاست. هاینه (۲۰۰۶) انطباق ساخت‌های دستوری در پدیدهٔ تماس زبان‌ها را با اتکا به نمونه‌های فراوانی از زبان‌های مختلف، بررسی و تبیین کرده است که در بخش مبانی نظری با جزئیات بیشتری توضیح داده می‌شود.

۲. پیشینهٔ پژوهش

پژوهش‌ها در حوزهٔ رده‌شناسی زبان مانند کینان[4] (۱۹۸۵)، لمان[5] (۱۹۸۶) کامری (۱۹۸۹) و کامری و کوترا[6] (۲۰۰۵)، بندهای موصولی را به لحاظ نحوی و از جنبه‌های مختلف جهانیِ وجود یا عدم وجود هسته، جایگاه بند موصولی نسبت به هسته، نوع بند موصولی و شیوه‌های مختلف موصول‌سازی

1. Underhill
2. Lee
3. Heine
4. Keenan
5. Lehman
6. Comrie & Kutewa

مورد مطالعه قرار داده‌اند. کینان و کامری (۱۹۷۷: ۶۷) سلسله‌مراتب موصولی‌سازی در زبان‌ها را به صورت زیر ارائه کرده‌اند که با حرکت از سمت راست به چپ، میزان موصول سازی نقش‌های مختلف نحوی نیز کاهش پیدا می‌کند.

فاعلی> مفعول مستقیم> مفعول غیرمستقیم> مفعول پس اضافه‌ای> اضافی> مفعول مقایسه‌ای[1]

سلسله‌مراتب فوق بیانگر آن است که اگر یک زبان از مفعول مستقیم، بند موصولی بسازد؛ حتماً در آن زبان برای اسم با نقش فاعلی هم بند توصیف‌گر ساخته می‌شود. از آنجایی که ساخت موصولی هسته‌دار در زبان‌های دنیا از بسامد کاربرد بالاتری برخوردار است، اکثر مطالعات روی همین نوع از ساخت‌های موصولی انجام شده است و در پژوهش حاضر نیز، مطالعهٔ بندهایی موصولی، محدود به نوع ساخت‌های هسته‌دار بوده است. در بندهای موصولی هسته‌دار، معمولاً بند موصولی در گروه اسمی درونه می‌شود و این بندها یا پیش از هسته (اسم) و یا پس از آن قرار می‌گیرند و به دو نوع پیش اسمی و پس اسمی معروف هستند. هسته به‌عنوان مرجع موجب می‌شود بند موصولی یا دارای خلأ باشد و یا با ضمیر موصولی پر شود؛ بنابراین اسم هم مرجع با هسته، می‌تواند به سه شکل، درون بند موصولی متجلی گردد (کامری ۱۹۸۹: ۱۴۷): الف– به صورت کامل تکرار شود. ب– به صورت ضمیر ظاهر شود. ج– به صورت کامل حذف شود.

پژوهشگرانی نظیر غلامعلی‌زاده (۱۳۸۶)، آقایی (۲۰۰۶)، تقوایی‌پور (۲۰۱۴)، حق‌بین و اسدی (۱۳۹۳)، بهرامی (۱۳۹۶)، مولایی کوهبنانی و همکاران (۱۳۹۷) در چارچوب مطالعات جهانی، به بررسی و تبیین ساخت موصولی در زبان فارسی پرداخته‌اند که وجوه مشترک یافته‌های آنها به صورت خلاصه ارائه می‌گردد: بخش‌های اصلی جملهٔ مرکب با بند موصولی فارسی عبارت‌اند از ۱– بند پایه ۲– هسته ۳– بند موصولی ۴– تکواژ پیونددهندهٔ «که» ۵– عنصری در بند موصولی که بر نقش نحوی هسته دلالت دارد. تکواژ «که»، یک تکواژ اجباری است و در تمام بندهای موصولی به صورت یکسان به کار می‌رود. هستهٔ ساخت موصولی در زبان فارسی، خارج از این بند قرار می‌گیرد و بند موصولی داخل گروه اسمی، درونه می‌شود. بند موصولی زبان فارسی از نوع پس اسمی است و این زبان از هر دو راهبرد حذف و ابقا ضمیر در موصول‌سازی استفاده می‌کند. عنصر هم مرجع با هسته در بند موصولی به صورت ضمیرهای منفصل یا متصل و یا حذف، ظاهر می‌شود. در زبان فارسی به هسته با نقش‌های دستوری مختلف، اجازه موصول‌سازی داده می‌شود.

۱– هسته با نقش فاعلی: **پرندگانی** که از سیبری به تالاب‌های ما می‌آیند رنگارنگ‌اند.

۲– هسته با نقش مفعول مستقیم: **ماشینی** را که دیروز خریدم ارزان فروختم...

۳–هسته با نقش مفعول غیرمستقیم: برای **فردی** که ماشینم را بهش دادم دلم سوخت.

1. SU> DO> IO> OBL (object of pre- or postposition)> GEN> OCOM

۴- هسته با نقش اضافی: پنجره **اتاقی** که هوایش خوب نبود شکسته شده است.

گرین‌برگ[1] (۱۹۶۶) با پیوندی دانستن زبان ترکی آذربایجانی از منظر ساختواژی، این زبان را به لحاظ نحوی در ردیف زبان‌های هسته پایانی قرار می‌دهد؛ بنابراین صفت، بند موصولی و ساخت اضافه در زبان ترکی آذربایجانی پیش از هسته به کار برده می‌شوند. زبان ترکی آذربایجانی از نظام ساختواژی قوی برخوردار است و نقش‌های نحوی در این زبان از طریق پیوندها نشانه‌گذاری می‌شود. عرفانی (۲۰۱۲) اظهار می‌کند که بند موصولی در ترکی آذربایجانی با افزودن دو پسوند وصفی یا موصول ساز (-dig, -(y)an) به فعلی که فاقد زمان، شخص و شمار است، ساخته می‌شود. بندهای موصولی در زبان ترکی به شکل پیش‌اسمی بی‌زمان و پس اسمی زمان‌دار (تحت تأثیر الگوی موصولی فارسی) ظاهر می‌شوند. ضمیر موصولی در زبان ترکی آذربایجانی وجود ندارد و این زبان از راهبرد حذف ضمیر در موصول سازی استفاده می‌کند. بازیان و همکاران (۱۴۰۲) با رویکرد رده‌شناختی، به مطالعهٔ بندهای موصولی در زبان‌های فارسی و ترکی آذربایجانی پرداخته‌اند. آنها به نفوذ زبان فارسی در ترکی آذربایجانی اشاره می‌کنند که به درهم آمیختگی زبانی و فرهنگی در مرحلهٔ پیشرفته‌تری رسیده است. وام‌گیری‌های عمده‌ای در زمینه‌های واژگانی و واژ–نحوی رخ داده است، ازجمله به‌کارگیری تکواژ «که» در ساخت‌های موصولی زمان‌دار پس اسمی به جای بندهای موصولی بی‌زمان پیش‌اسمی زبان ترکی. اسلوبین[2] (۱۹۸۶) با مطالعهٔ مشکلات کودکان ترک‌زبان در یادگیری بند موصولی و سایر بندهای وابسته، اظهار نموده است که ترک‌زبانان به‌ویژه ترک‌زبانان ایرانی برای فائق آمدن به مسائلی نظیر پردازش ساختواژهٔ پیچیده و حالت گذاری در جملات مرکب زبان خود، به استفاده از آرایش نحوی ساخت‌های وابستهٔ زبان فارسی، ازجمله الگوی موصول سازی پس اسمی متوسل می‌شوند. افزون بر این مطالعات، دستورنویسان ترکی همچون فرزانه (۱۳۵۷)، آندرهیل (۱۹۷۹) ولی (۱۹۹۶) از پیوند دهنده‌های زیادی (اما اگر چون‌که و ...) نام می‌برند که گویشوران ترکی در طول سالیان متمادی از زبان فارسی قرض گرفته‌اند و هنوز هم به کار می‌برند. آنها همچنین به قرض‌گیری تکواژ «که» در زبان‌های ترکی استانبولی و ترکی آذربایجانی تأکید می‌کنند که به وام‌گیری الگوی موصول‌سازی منطبق با الگوی زبان فارسی منجر شده است.

۳. مبانی نظری

تماس زبانی ممکن است پیامدهای مختلفی برای زبان‌ها داشته باشد. تغییر ترتیب سازه‌ها در ساخت‌های نحوی به احتمال زیاد، آسیب‌پذیرترین مقوله بعد از قرض‌گیری واژگانی در برابر پدیدهٔ برخورد زبان‌هاست. نتایج برخورد زبان‌ها، با انتقال عناصری از یک زبان به زبان دیگر

1. Greenberg
2. Slobin

نمایان می‌شود که هاینه (۲۰۰۶) انواع مختلف انتقال زبانی را به‌صورت زیر طبقه‌بندی می‌کند: الف- انتقال صورت عناصر زبانی (صداها یا ترکیب از صداها) ب- انتقال معنا ج- انتقال ترکیب صورت و معنا د- انتقال ساخت نحوی یا ترتیب سازه‌ها ه- انتقال ترکیبی از موارد مذکور. هاینه (۲۰۰۶) برای انتقال از نوع ب و د که بدون انتقال صورت آوایی عناصر زبانی اتفاق می‌افتد، به جای زبان‌های مبدأ و پذیرا، به ترتیب از زبان‌های مدل و بازآرا[1] استفاده می‌کند. هاینه (۲۰۰۶) بر این باور است آنچه گویشوران زبان بازآرا درنتیجهٔ تماس با زبان مدل انجام می‌دهند، نوعی تغییر در کاربرد ساخت‌های نحوی زبان بومی و سازمان‌دهی مجدد آنهاست. گویشوران زبان بازآرا، یک ساخت نحوی از میان دو یا چند ساخت نحوی جایگزین[2] موجود در زبان خود که با ساخت نحوی مشابه و متناظر در زبان مدل، انطباق کامل دارد؛ انتخاب می‌کنند و در بافت‌های گوناگون به کار می‌برند. در واقع ترتیب خطی واژه‌ها، یکی از مقوله‌های زبانی متأثر از پدیدهٔ تماس زبان‌هاست و طبق دیدگاه هاینه (۲۰۰۶) ترتیب واژگانی جدیدی بر اثر برخورد زبانی شکل نمی‌گیرد، بلکه گویشوران یک نوع باز سازمان‌دهی در کاربرد ساخت‌های نحوی زبان خود به وجود می‌آورند.

هاینه (۲۰۰۶) با ارائهٔ شواهدی از تغییرات در ترتیب سازه‌های ساخت‌های نحوی متأثر از پدیدهٔ تماس زبانی در زبان‌های مختلف، دو راه‌کار عمدهٔ (تحدید[3] و گسترش[4]) را معرفی می‌نماید که عملکردشان به تغییر در نحو زبان بازآرا، در جهت انطباق و هم‌سویی با نحو زبان مدل منجر می‌شود. البته این پژوهش برای تحلیل داده‌های گردآوری شده، تنها از راه‌کار گسترش به عنوان مبنای کار بهره خواهد برد.

الف- راه‌کار تحدید: دامنهٔ کاربرد ساخت یا ساخت‌های نحوی از طریق این راه‌کار، محدود می‌شود. یک الگوی نحوی از میان دو یا چند الگوی جایگزین که با الگوی مشابه در زبان مدل مطابقت دارد، انتخاب می‌گردد و در اکثر بافت‌ها به کار برده می‌شود؛ در حالی که الگو یا الگوهای دیگر در حاشیه قرار می‌گیرند. در همین ارتباط هانیه (۲۰۰۶) به نقل از توماسون[5] (۲۰۰۱: ۸۹) به زبان کادیویو[6] اشاره دارد که از ویژگی ترتیب کلمات نسبتاً آزادی در چیدمان واژه‌های یک جمله برخوردار است (ovs, vos, sov, osv, vso, svo). دوزبانه‌های کادیویو- پرتقالی در ترجمهٔ جملات پرتقالی به زبان کادیویو، از ترتیب کلمات SVO پیروی می‌کنند. توماسون (۲۰۰۱) معتقد است که این دوزبانه‌ها تحت تأثیر زبان پرتقالی به استفاده از الگوی svo روی آورده‌اند و بیشتر

1. model and replica languages
2. alternative structures
3. narrowing
4. extending
5. Thomason
6. Kadiweu (a Waikuruan language of Brazil)

از آن بهره می‌برند؛ در حالی که به کارگیری الگوهای دیگر، در حاشیه قرار گرفته است و حتی احتمال دارد بعد از مدتی این ساخت‌ها در زبان کادیویو مورد استفاده قرار نگیرند.

شکل ۱. ترتیب واژه‌ها بر اثر تماس زبان کادیویو با زبان پرتقالی

ب- راه‌کار گسترش: رایج‌ترین راه‌کار انطباق ساخت نحوی زبان بازآرا با ساخت زبان مدل، راه‌کار گسترش است. فراوانی رخداد الگوهای کم‌کاربرد یا محدود به بافت خاص، با بهره‌گیری از این راه‌کار، افزایش می‌یابد و از آنها در بافت‌های زبانی جدید استفاده می‌شود. هانیه (۲۰۰۶) به نقل از چیکووانی[1] (۲۰۰۵: ۱۳۱) یکی از گویش‌های زبان عربی به نام قاشقا-دریا را مثال می‌زند که در کشور ازبکستان به آن محاوره می‌شود. الگوی غالب ساخت جمله در گویش قاشقا-دریا، الگوی svo بود و الگوی sov فقط در بافت‌های خاص کاربرد داشت؛ اما گویشوران قاشقا-دریا با تأثیرپذیری از زبان‌های هندواروپایی مانند زبان فارسی و تاجیک و زبان‌های ترکی همچون زبان ازبکی، کاربرد الگوی sov را گسترش داده‌اند و حالا از این الگو در بافت‌های جدید زیادی نیز استفاده می‌کنند؛ بنابراین گویشوران قاشقا-دریا ساخت نحوی جدیدی را قرض نگرفته‌اند، بلکه فراوانی کاربرد یک ساخت موجود و محدود به بافت خاص را، در اثر پدیدهٔ تماس زبانی افزایش داده‌اند.

۴. داده‌های پژوهش

داده‌های پژوهش حاضر پیکره بنیاد است و از تعاملات زبانی گویشوران ترکی آذربایجانی استان اردبیل (مناطق روستایی و شهری) در بافت‌های مختلف زبانی (رسمی، نیمه‌رسمی و غیررسمی) جمع‌آوری شده است. این گویشوران به لحاظ متغیرهای اجتماعی همچون سن، جنسیت، میزان تحصیلات و شغل ناهمگن بودند. ۵۵۰ بند موصولی از پاره‌گفتارهای گویشوران استخراج گردید و در دو گروه بندهای موصولی پیش‌اسمی (ساخت موصولی زبان‌های ترکی) و بندهای موصولی پس اسمی (منطبق با ساخت موصولی زبان فارسی) دسته‌بندی شد که نمونه‌هایی از آنها در مثال‌های ۱ تا ۱۴ قابل مشاهده است. ۵۸ درصد از داده‌های گردآوری شده به گروه اول (بندهای موصولی پیش‌اسمی) و ۴۲ درصد نیز به گروه دوم (بندهای موصولی پس اسمی) تعلق داشت.

1. Chikovani

نتایج فراوانی و درصد کاربرد بندهای موصولی پژوهش حاضر با یافته‌های لی (۱۹۹۶) همسو است. لی (۱۹۹۶: ۲۰۸)، طبق آمار منتج از پیکرهٔ زبانی نشان داد که به دلیل تأثیر زبان فارسی، ۳۹ درصد بندهای موصولی در پاره‌گفتارهای گویشوران ترکی آذربایجانی، به‌صورت پس اسمی یا پس هسته‌ای نمایان می‌شود؛ در حالی که بقیه داده‌ها طبق الگوی بند موصولی رایج در زبان‌های ترکی (ساخت پیش اسمی) تولید شده بودند. داده‌ها پس از دسته‌بندی بر مبنای مطالعات انجام یافته در حوزهٔ تماس زبان‌ها، به‌ویژه مطالعهٔ هاینه (۲۰۰۶) مورد تحلیل قرار گرفت؛ بنابراین پژوهش حاضر توصیفی- تحلیلی است.

۵. تحلیل داده‌ها

با بررسی داده‌های گردآوری‌شدهٔ پژوهش حاضر، مشخص شد که زبان ترکی آذربایجانی نیز مانند بسیاری از زبان‌ها به هسته با نقش‌های مختلف دستوری (فاعلی، مفعول مستقیم، مفعول غیرمستقیم، مفعول پس اضافه‌ای، اضافی، مفعول مقایسه‌ای) در سلسله‌مراتب کامری و کینان (۱۹۷۷)، اجازهٔ موصول سازی می‌دهد که در ادامه، نمونه‌هایی از هر کدام ارائه می‌شود:

الف- هسته با نقش فاعل بند موصولی

2- dünan hāmmï-yā pïl ver-an **ādām** ……..... .

فرد وندموصولی-بده پول به-همه دیروز

۲- فردی که دیروز به همه پول داد ..... .

ب- هسته با نقش مفعول مستقیم بند موصولی

3- man-im san-a sāt-dïg-ïm **ev**……..... .

خانه اول‌شخص‌مفرد، ملکی-وندموصولی-بفروش به-تو اول‌شخص‌مفرد، اضافی-من

۳- خانه‌ای که من به تو فروختم..... .

ج- هسته با نقش مفعول غیرمستقیم بند موصولی

4- san māšïn-ï ver-dig-in **xānïm**…….. . .

خانم دوم‌شخص‌مفرد، ملکی-وندموصولی-بده را-ماشین تو

۴- خانمی که ماشین را به او دادی..... .

د- هسته با نقش مفعول پس اضافه‌ای بند موصولی

5- san ev-i āl-dïg-in **ādām**……..... . .

فرد دوم‌شخص‌مفرد، ملکی-وندموصولی-بخر را-خانه تو

۵- فردی که خانه را ازش خریدی..... .

ه- هسته با نقش اضافی بند موصولی

6- pïl-lār-ï al-dan jed-an **gārdāš-ïm** …….. .

اول‌شخص‌مفرد -برادر وندموصولی-برو از-دست سوم‌شخص‌مفرد، ملکی-جمع-پول

۶- برادرم که پول‌هایش از دست رفته است.... .

خ- هسته با نقش مفعول مقایسه‌ای بند موصولی

7- san-dan ujā ɟor-san-an **kiši**…….. .

مرد وندموصولی-مجهول-ببین بلند از-تو

۷- مردی که از تو بلندتر دیده می‌شود..... .

همان‌طوری که در مثال‌های ۲ تا ۷ مشاهده می‌شود، بند موصولی در زبان ترکی آذربایجانی از نوع پیش اسمی است و ضمیر هسته در بند موصولی ظاهر نمی‌شود. زمان بند موصولی اغلب با حضور قیدهای زمان مشخص می‌گردد؛ زیرا فعل این بند، ناخودایستا (فاقد زمان) است و با افزوده شدن دو وند موصول ساز (-dig, -(y)an) ساخته شده است، برای مثال در جملهٔ ۲، قید زمان dünan (دیروز)، بر زمان گذشته دلالت دارد. فعل ناخودایستای بند موصولی برای مطابقت با فاعل در شخص و شمار، وند مالکیت دریافت می‌کند. در مثال ۳، فعل (sāt-dïg-ïm) برای مطابقت با فاعل (man-im)، پسوند مالکیت (-ïm) را دریافت کرده است. همچنین در جملهٔ ۴، فعل ناخودایستای (ver-dig-in) با پذیرفتن پسوند مالکیت (-in)، با ضمیر فاعلی (san) مطابقت داشته است.

جایگاه هسته در بند موصولی ترکی آذربایجانی، نقش اساسی در تعیین نوع وند موصول ساز دارد. وند (y)an- برای موصول‌سازیِ جایگاه‌های فاعل و ترکیب اضافه به کار می‌رود و دارای ساخت ساده‌تری است؛ درصورتی‌که از وند dig- برای موصول‌سازی مفعول و ترکیب اضافه استفاده می‌شود و کاربرد این وند از پیچیدگی بیشتری برخوردار است. چنانچه در مثال‌های ۳، ۴ و ۵ مشاهده می‌شود، بعد از وند dig-، وند یا وندهایی برای مطابقت سازه‌ها در بند موصولی به کار رفته است؛ اما هیچ نوع وندافزایی به دنبال وند (y)an-، صورت نگرفته است؛ به عبارت دیگر، وقتی فعل ناخودایستای بند موصولی دارای وند (y)an- است، دیگر نیازی به اعمال مطابقهٔ فعل با فاعل نیست. عوامل دیگری ازجمله معین یا نامعین بودن اسم (هسته) در تعیین وند موصول ساز بندهای موصولی ترکی آذربایجانی تأثیرگذار هستند که برای مطالعه بیشتر به لی (۱۹۹۶: ۲۰۸) مراجعه شود.هستهٔ بند موصولی همان هستهٔ بند پایه است، اما لزوماً نقش دستوری این هسته در دو بند نمی‌تواند یکسان باشد، به عنوان مثال:

8- [išla-yan] **ādām** tez yorul-ār.

حال، سوم‌شخص‌مفرد-خسته‌شو زود فرد وندموصولی-کارکن

۸- فردی که کار می‌کند، زود خسته می‌شود.

9- [āɣlā-yan] **xānïm-ï** tānï-mïr-ām.

حال، اول‌شخص‌مفرد- منفی-بشناس را-خانم وندموصولی-گریه‌کن

۹- خانمی که گریه می‌کند، نمی‌شناسم.

10- [dada-sin al-dan ver-an] **šāɟird-a** omid ver-dim.

گذشته، اول‌شخص‌مفرد-بده امید به-شاگرد وندموصولی-بده از-دست اضافی، سوم‌شخص‌مفرد-پدر

۱۰- به شاگردی که پدرش را از دست داده بود امید دادم.

در مثال ۸، هستهٔ موصولی شدهٔ فاعلی (ādām) در جایگاه فاعل بند پایه قرار گرفته است، در حالی که در مثال ۹، هستهٔ موصولی شدهٔ فاعلی (xānïm)، جایگاه مفعول بند پایه را اشغال کرده است. در جملهٔ مرکب ۱۰ نیز، هستهٔ موصولی شدهٔ اضافی (šāɟird)، دارای نقش دستوری مفعول غیرمستقیم بند پایه است؛ بنابراین ترتیبی از نقش‌ها را می‌توان در بندهای پایه و موصولی به نمایش گذاشت: (فاعلی، فاعلی- فاعلی، مفعولی- فاعلی، اضافی- مفعولی، فاعلی- مفعولی، مفعولی- مفعولی، اضافی- اضافی، فاعلی- اضافی، مفعولی و اضافی، اضافی).

همان‌طوری که پیش‌تر ذکر شد، گویشوران ترکی آذربایجانی افزون بر ساخت موصولی زبان خود (پیش‌اسمی)، با قرض‌گیری تکواژ موصول ساز «که» فارسی از ساخت موصولی پس اسمی (در انطباق با زبان فارسی) نیز در پاره‌گفتارهای خود استفاده می‌کنند که در ادامه به نمونه‌هایی اشاره می‌شود:

11- kitāb-ï [kï man-a hadiya ver-din] čox iste-yiram.

حال، اول‌شخص‌مفرد-بخواه خیلی گذشته، دوم‌شخص‌مفرد-بده هدیه به-من که را-کتاب

۱۱- کتابی که به من هدیه دادید خیلی دوست دارم.

12- o yer-da [ki janɟ ol-ïr] ārāmiš ol-mïr.

حال، منفی-باش آرامش حال-باش جنگ که در-جا آن

۱۲- در جایی که جنگ اتفاق می‌افتد آرامشی وجود ندارد.

چنانچه در مثال‌های ۱۱ و ۱۲ به وضوح نشان داده شده است، گویشوران ترکی آذربایجانی با به‌کاربردن تکواژ فارسی ki/kï، بندهای موصولی از نوع پس اسمی را تولید کرده‌اند. فعل‌های بند موصولی در جمله‌های ۱۱ و ۱۲، علیرغم مثال‌های ۲ تا ۹، خود ایستا هستند که به ترتیب با دریافت پسوندهای di- و ïr- بر زمان گذشته و حال دلالت دارند.

۶. بحث و نتیجه

هدف پژوهش حاضر، مطالعهٔ تأثیر زبان فارسی بر ساخت موصولی زبان ترکی آذربایجانی است. برای این منظور، بندهای موصولی مستخرج از داده‌ها به دو گروه پیش اسمی و پس اسمی دسته‌بندی شد. با بررسی داده‌ها، مشخص گردید که زبان ترکی آذربایجانی مانند بسیاری از زبان‌های دیگر به اسم با نقش‌های دستوری ذکر شده در سلسله‌مراتب کامری و کینان (۱۹۷۷)، اجازهٔ موصول سازی می‌دهد. افزون بر ساخت‌های موصولی پیش‌اسمی (الگوی زبان‌های ترکی)، بخش عمده‌ای از داده‌ها در انطباق با ساخت موصولی زبان فارسی (پس اسمی) تولید شده بودند. در همهٔ این بندها، تظاهر آوایی تکواژ موصول ساز «که» فارسی خیلی برجسته بود که باعث شده بود تا الگوی موصول‌سازی زبان فارسی بر جملات حاکم شود. با این وجود، در میان داده‌ها،

تعدادی جمله مرکب (۱۱ جمله) با بند موصولی پیدا شد که فاقد تکواژ موصول ساز «که» فارسی بودند؛ اما به گروه بندهای موصولی پس اسمی تعلق داشتند که نمونه‌های از آنها در مثال‌های ۱۳ و ۱۴ ارائه می‌شود.

13- **o pïl** [de-miš-din hā] hala düzal-me-yib.

حال‌کامل، اول‌شخص‌مفرد-منفی-جورشو هنوز ها گذشته، دوم‌شخص‌مفرد-میانوند-بگو پول آن

۱۳- آن پول که گفته بودید ها، هنوز جور نشده است.

14- **o kitāb-ï** [man-dan āl-dïn hā] niya ver-mi-san?

حال، دوم‌شخص‌مفرد-منفی-بده چرا ها گذشته، دوم‌شخص‌مفرد-بگیر از-من را-کتاب آن

۱۴- آن کتابی که از من گرفتید ها، چرا پس نمی‌دهید؟

pïl (پول) و kitāb (کتاب) در جمله‌های ۱۳ و ۱۴، هسته‌هایی هستند که به ترتیب پیش از بندهای موصولی [de-miš-din hā] و [man-dan āl-dïn hā] قرار گرفته است؛ به عبارت دیگر، بندهای موصولی در دو جملهٔ مذکور از نوع پس اسمی هستند. بند موصولی در جمله‌های ۱۳ و ۱۴، دارای فعل خودایستاست؛ اما نکته قابل توجه، عدم وجود تکواژ «که» فارسی در همین جمله‌هاست. تکواژ «که» یکی از ارکان تشکیل دهندهٔ بند موصولی در زبان فارسی است و یک سازهٔ اجباری در جملهٔ مرکب با بند موصولی هسته‌دار محسوب می‌شود که نمی‌تواند حذف گردد؛ بنابراین عدم وجود تکواژ «که» فارسی در بند موصولی جملات از نوع ۱۳ و ۱۴، گواه و شاهد مبرهنی بر بومی بودن ساخت موصولی پس اسمی در زبان ترکی آذربایجانی است. همچنین نمود آوایی (hā) به عنوان سازهٔ صوت در همهٔ داده‌های گردآوری شده از نوع مثال‌های ۱۳ و ۱۴، نشان دهندهٔ آن است که این جملات برای ابراز تعجب و احساسات بیان شده است. در تولید این نوع جملات، گوینده با این پیش‌فرض که شنونده موضوع یا همان اطلاعات بند موصولی را می‌داند، هسته را پیش از بند توصیف‌گر به کار برده است تا بر آن تأکید داشته باشد. جابجایی سازه‌ها در ساخت‌های نحوی یکی از ابزارهای مهم برای تأکید روی عناصر زبانی است؛ بنابراین اطلاعات بند موصولی در جملات ۱۳ و ۱۴، اطلاعات کهنه‌ای است که گوینده برای یادآوری آن اطلاعات، ضمن بیان بند موصولی با حالت تعجب از طریق صوت hā، بر هسته نیز تأکید می‌کند تا بر اساس آن، اطلاعات جدید را در بند پایه بیان کند. هرچند جملات از نوع ۱۳ و ۱۴، به صورت محدود و در بافت‌های خاص به کار برده می‌شود، اما مهر تأییدی بر وجود الگوی بند موصولی پس اسمی بومی در زبان ترکی آذربایجانی است. به هر حال بسامد یا کاربرد بند موصولی پس اسمی در زبان ترکی آذربایجانی که با قرض‌گیری تکواژ موصول ساز «که» فارسی افزایش یافته است؛ حاکی از آن است که زبان‌های فارسی و ترکی آذربایجانی در پدیدهٔ برخورد زبان‌ها، به ترتیب به‌عنوان زبان‌های مدل و بازآرا عمل کرده‌اند. همان‌طوری که گویشوران زبان بازآرا در مطالعهٔ هاینه (۲۰۰۶)، الگوهای نحوی زبان خود را با الگوهای نحوی متناظر در زبان مدل

مطابقت می‌دهند و کاربرد آن الگوها را در زبان خود افزایش می‌دهند. سخنگویان ترکی آذربایجانی نیز از بین دو ساخت بند موصولی زبان خود (پیش‌اسمی و پس اسمی)، کاربرد ساخت منطبق با ساخت مشابه و متناظر در زبان فارسی (بند موصولی پس اسمی) را با قرض‌گیری تکواژ موصول ساز «که» فارسی، بسط و گسترش داده‌اند. علیرغم مطالعات پیشین مانند فرزانه (۱۳۵۷)، آندرهیل (۱۹۷۹)، اسلوبین (۱۹۸۶)، لی (۱۹۹۶)، عرفانی (۲۰۱۲) و بازیان و همکاران (۱۴۰۲) که اشاره کرده‌اند زبان ترکی آذربایجانی ساخت موصولی پس اسمی را از زبان فارسی قرض گرفته است، یافته‌های مطالعه حاضر نشان داد که الگوی موصولی پس اسمی، یک ساخت جدید در زبان ترکی آذربایجانی نیست؛ بلکه این ساخت با کاربرد محدود (در بافت‌های خاص) در گفتار گویشوران ترکی آذربایجانی ظاهر می‌شود. گویشوران ترکی آذربایجانی با وام‌گیری تکواژ «که» فارسی، فقط فراوانی کاربرد ساخت موصولی پس اسمی را در زبان خود افزایش داده‌اند؛ بنابراین تأثیرپذیری زبان ترکی آذربایجانی از زبان فارسی در گسترش کاربرد الگوهای پس اسمی، ماحصل همگرایی زبان ترکی آذربایجانی با زبان فارسی است. همگرایی زبان زیرین با زبان زبرین یا غالب از پیامدهای مستقیم تماس زبان‌ها در یک جامعهٔ دو یا چندزبانه است. چنین پدیده‌ای در کشور چندزبانه ما نیز یک رویداد طبیعی محسوب می‌گردد که موجب می‌شود تأثیرپذیری زبان ترکی آذربایجانی از زبان فارسی به‌طور مستمر افزایش یابد و گویشوران این زبان، گفتار خویش را در انطباق بیشتر با الگوها و ویژگی‌های زبان فارسی به کار برند.

منابع

بازیان، آنیتا؛ گلفام، ارسلان و عامری، حیات (۱۴۰۲). بررسی بندهای موصولی در زبان ترکی آذربایجانی و فارسی: رویکردی رده‌شناختی. *فصلنامهٔ مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، آمادهٔ انتشار
doi: 10.22126/jlw.2023.8591.1672.

بهرامی، کاوه (۱۳۹۶). بررسی سلسله‌مراتب دسترسی نقش‌های نحوی در زبان‌های آلمانی و فارسی. *جستارهای زبانی*، ۳، پیاپی ۳۸، ۴۲-۲۳.

حق‌بین، فریده و اسدی، هما (۱۳۹۳). بررسی ساخت بند موصولی زبان فارسی برمبنای نظریهٔ نقش و ارجاع. *پژوهش‌های زبانی*، ۲، ۴۱-۲۱.

دبیرمقدم، محمد (۱۳۹۲). *رده‌شناسی زبان‌های ایرانی*. جلد ۱، چاپ اول. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

غلامعلی‌زاده، خسرو (۱۳۸۶). *ساخت زبان فارسی*. تهران: احیا کتاب.

فرزانه، محمدعلی (۱۳۵۷). *مبانی دستور زبان آذربایجانی*. تهران: انتشارات فرزانه.

مولایی کوهبنانی، حامد؛ علیزاده، علی و شریفی، شهلا (۱۳۹۷). نقش ویژگی رده‌شناختی ساخت موصولی در تعیین ترتیب سازه‌ای فارسی. *فصلنامهٔ زبان پژوهی دانشگاه الزهرا*، ۱۰ (۲۸)، ۱۱۴- ۸۷.

Aghaei, B. 2006. *Clausal Complementation in Modern Persian*. Ph. D Dissertation University of Texas at Austin.

Bahrami, K. 2017. The analysis of noun phrase accessibility hierarchy in German and Farsi. *Language related research*, (3) 23-42. [In Persian].

Bazian, A., Ameri, H., & Golfam, A. 2023. The study of relative clauses in Turkish Azeri and Persian: a typological approach. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, On line published. doi: 10.22126/jlw.2023.8591.1672. [In Persian].

Chikovani, G. 2005. Linguistic contact in central Asia. *In Linguistic Convergence and Areal Diffusion: Case studies from Iranian, Semitic and Turkic*, E. Csato, A. Bo Isaksson and c. Jahani (eds), 127-132, London: Routledge.

Comrie, B. 1989. *Language universal and typology (2nd ed)*. Chicago: University of Chicago Press.

Comrie, B., & Kutewa, T. 2005. Relativization strategies. In H. Martin, M. S. Dryer, D. Gil & B. Comrie with the collaboration of H. Bibiko, H. Jung & C. Schmidt (Eds.). *The world atlas of language structures* (pp. 71-92). Oxford: Oxford university press.

Dabir- Moghaddam, M. 2013. *Iranian language typology*. Volume 1, First publication. Tehran: The organization for researching and composing university textbooks in the humanities (SAMT). [In Persian].

Erfani, P. 2012. *Azeri Morphosyntax: The Influence of Persian on a Turkic Language*. Master's Thesis. Simon Fraser University.

Farzaneh, M. 1978. *The base of Azarbayjanian grammar*. Tehran: Farzaneh publication. [In Persian].

Gholamalizadeh, Kh. 2007. *The structure of Persian language.* Tehran: Ehya Ketab. [In Persian].

Greenberg, H. 1963. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. In J. H. Greenberg (Ed.), *Universals of Grammar* (2nd ed, pp. 73-113). Cambridge, Mass: MIT Press.

Haghbin, F., & Asadi, H. 2015. A Role and Reference Grammar Analysis of Relative Clauses in Farsi. Journal of Language Research, 5 (2), 21-41. [In Persian].

Haspelmath, M. & Tadmor. U. 2009. *Loanwords in the world's languages: a comparative handbook.* Berlin: Mouton de Gruyter.

Haugen, E. (1950). The analysis of linguistic borrowing. *Language*, 26, 210-231.

Heine, B. 2006. *Contact-induced Word Order Change without Word Order Change* [Working Papers in Multilingualism, Series B, 76].

University of Hamburg: Sonderforschungs-bereich 538: Mehrsprachigkeit.

Keenan, E. 1985. *Relative clauses. In Sh, Timothy (Ed.), language typology and syntactic description: Complex construction* (Vol. 2, pp. 141-170). Cambridge: Cambridge University Press.

Keenan, E., & Comrie, B. 1977. Noun phrase accessibility and universal grammar. *Linguist Inquiry*, 8 (1), 63-89.

Lee, S., N. 1996. *A Grammar of Iranian Azerbaijani*. Doctoral dissertation, Sussex university.

Lehman, Ch. 1986. On the typology of relative clauses. *Linguistics*, 24, 663–680.

Mowlaei Kuhbanani, H., Alizadeh, A., & Sharifi, SH. 2018. The Role of Typological features of Relative Structure on Determining Persian Word Order. *Journal of Language Research*, 10 (28), 87-114. [In Persian].

Slobin, D. I. 1986. The acquisition and use of relative clauses in Turkic and indo-European languages, in D. I. Slobin and K. Zimmer (ed.), *Studies in Turkish Linguistics* (273-291). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Taghvaipour, M. 2014. *Resumption in Persian Relative Clauses*: An HPSG Analysis. CSLI Publications.

Thomason, S. & Kaufman, T. 1988. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press.

Thomason, S. 2001. *Language Contact.* Edinburgh: EUP.

Underhill, R. 1979. *Turkish grammar*. Cambridge: MIT.

Weinreich, U. 1953. *Languages in contact.* The Hague Mouton.